

**FEMEIA ÎN IZVOARELE ISTORICE ALE SECOLELOR XIV-XVII.
TESTAMENTELE CA SURSĂ DOCUMENTARĂ
PENTRU ISTORIA FEMEII**

Georgeta FODOR

Abstract

For quite a long period of time the Romanian historiography had ignored the women and their history. The recent studies, mainly those written after 1990s, revealed a very complex and interesting world, that of women in the Middle Ages. The present study is basically a contribution to these studies and it tried to reveal a very important documentary source for this area of research. We make reference to the testaments written both by women and men. Studying them led us to the conclusion that when facing the death, people open their minds and souls. This is very important especially in a period like the Medieval Age when there was less time for feelings and regrets.

„Nu înțeleg de ce trebuie să fim mereu preocupați de bărbați sau de bătăliile lor; istoria femeilor este adesea mult mai interesantă”

Fără întoarcere (1981)¹

Prezentul demers încearcă să atragă atenția asupra unui subiect care a fost multă vreme ocolit de către istoricii români și anume: istoria femeii. Femeia și rolul ei social, politic, cultural etc. au fost multă vreme lăsate în umbra istoriei, doar câțiva istorici - printre care N. Iorga și istoricii preocupați de evoluția dreptului românesc - i-au acordat importanță.

Ne-am propus așadar evidențierea unor izvoare pe care le considerăm indispensabile pentru istoria femeii. Notăm de asemenea faptul că acest studiu este un extras din teza de doctorat aflată în pregătire și care are ca temă ***Femeia în societatea medievală românească***. Ca atare subliniem doar faptul că sursele principale pentru istoria femeii sunt extrem de diverse de la coduri de legi, sentințe judecătorești, foi de zestre, acte de danie, hotărnicii, confirmări de proprietăți, acte de vânzare-cumpărare, testamente, scrisori, descrieri, toate acestea fiind aproape în exclusivitate de creație masculină. Avem deci o istorie a femeilor prin prisma bărbaților, iar în ceea ce privește discursul oficial, evul mediu românesc este și el, așa cum nota Georges Duby pentru Occident, un ev mediu masculin: „în mod hotărât, evul mediu este masculin. Deoarece toate informațiile care ajung din vechime până la mine și mă fac să cunosc această lume provin de la bărbați, convinși de superioritatea sexului lor”².

De asemenea se impune a nota și că analizând izvoarele românești ale secolelor XIV-XVII am putut observa faptul că avem de-a face cu cel puțin două imagini ale femeii. Există o posibilă distincție - la fel cum Andrei Oișteanu distingea între „evreul imaginar” și „evreul real” - între „femeia reală” identificabilă prin acțiunile sale și „femeia

imaginară” surprinsă în discursul oficial atât juridic/laic cât și cel ecleziastic/religios. Se pare că modelul imaginar transcende timpul și spațiul: există în orice epocă o „femeie imaginară”. Astfel orice societate își are propriul tipar feminin. În același sens, nici inegalitatea femeii față de bărbat nu este însă o creație a evului mediu fapt atestat și de către sursele antice. În acest sens Maria Gimbutas nota faptul că „Față de civilizația „Vechii Europe” coordonatele culturale și culturale ale continentului s-au modificat radical în mileniiile IV-III î.e.n., odată cu invazia valurilor succesive de populații indo-europene. Triburile de călăreți războinici au impus în Europa structura lor socială patriarhală în dauna celei matriarhale, un panteon dominat de zeiță masculine, în dauna celor feminine, cultul Zeului-Tată-Cer, în dauna celui al Zeiței-Mamă-Pământ”³. Așadar „religia veche europeană centrată pe cultul zeițărilor feminine a devenit clandestină și a fost continuată de populația subjucată, în primul rând de bunica și de mama familiei... Vechile zeiță feminine s-au modificat treptat în mirese, soții și fiice devenind erotizate, legate prin principiul iubirii sexuale ca urmare a sistemului social patriarhal și patrilinear al indo-europenilor”⁴.

Iar profilul femeii imagine a fost completat în evul mediu și în epoca pre-modernă, căpătând valențe noi identificabile în toată cultura europeană. O femeie rea, înclinată spre păcat și care trebuia controlată în permanență. „Vir est caput mulieris” sau femeia „iaste mai proastă și mai leasne spre cădere decât bărbatul”⁵, conform discursului românesc al secolului al XVII-lea.

Dar unde ar trebui fixată linia de demarcație între imaginar și real? Până unde avem de-a face cu chipul imaginar al femeii și unde începe imaginea reală? Această distincție e operabilă doar prin raportarea la izvoarele istoriei femeii. Acestea, deși sunt, după cum am afirmat deja, aproape în exclusivitate operă a reprezentanților bărbați ai societății, pot fi împărțite în mai multe categorii în funcție de corpul informațional pe care îl cuprind. Există, după cum notam, izvoare în care realitatea cotidiană este descrisă și prin a căror analiză putem distinge imaginea reală a femeii. Acest ultim tip de documente este cel care surprinde acțiunile concrete ale femeilor, el este cel care ne permite conturarea profilului femeii reale care pare a fi, la o primă analiză, departe de modelul „imaginar”. În categoria izvoarelor directe trebuie încadrate și testamentele. Acte de factură personală, fie că sunt emise de către femei fie că sunt emise de către bărbați ele reprezintă o sursă indispensabilă de istorie a femeilor. Prin intermediul lor aflăm, de fapt, care a fost statutul femeii în cadrul familial, cum a fost ea privită de către partenerul de viață și de asemenea care au fost preocupările feminine în această direcție.

Din punct de vedere juridic, testamentele se alcătuiau în scris, dar în același timp ele puteau fi și orale, termenul consacrat fiind cel de „limbă de moarte”. În Țara Românească și Moldova testamentul scris se alcătuia printr-un act sub semnătură privată sau chiar înaintea domnului, în timp ce existența testamentului oral se dovedea prin martori ce asistaseră la întocmirea lui⁶. Potrivit afirmațiilor lui D. V. Firoiu din documente și din dreptul scris se pare că trebuiau îndeplinite unele condiții pentru valabilitatea testamentului, astfel:

a) pentru testator – vârsta de 12 ani pentru fete și 14 ani pentru băieți, capacitatea de a testa și deținerea calității de proprietar, pentru că nu se putea lăsa moștenire ceva ce nu îi aparținea;

b) în persoana beneficiarului – să fi existat ca persoană, să nu fi avut atitudine condamnabilă față de testator și să nu fi încercat vreun mijloc necinstit pentru a obține testamentul⁷. Toate aceste condiții apar înscrise în codurile de legi.

La fel ca în cele două Țări Românești și în Transilvania, alături de moștenirea legală este cunoscută și succesiunea testamentară⁸. Dreptul obișnuielnic nu prevede reguli deosebite în această privință; în schimb *Statutele Municipale Săsești* stabilesc reguli precise cu privire la persoanele îndreptățite să întocmească un testament, privitor la procedura întocmirii testamentelor, la rezerva succesorală etc⁹.

Toate testamentele ilustrează preocuparea autorilor lor de a reglementa proprietățile deținute și mai ales de a se asigura că ele vor rămâne în posesia familiei. Înstrăinarea averilor nu era un lucru bine văzut nici de către bărbați, dar nici de către femei atâta timp cât pământul reprezenta sursa principală a puterii și prestigiului.

I. Testamente redactate de către femei

Testamentele redactate de către femei fac parte dintre puținele mărturii directe despre acestea. Prin analiza lor avem, poate, una dintre puținele modalități de a pătrunde, așa cum spunea Iorga, în psihologia feminină. Analiza lor permite istoricului să identifice elemente ale sensibilității feminine din veacurile XIV-XVII. Ele reliefează totodată faptul că indiferent de locul emiterii – Țara Românească, Moldova, Transilvania – interesele femeilor sunt aceleași. Aflate aproape de sfârșitul vieții pământești toate aceste femei își îndreaptă gândurile spre familie precum și spre mântuirea sufletului.

Un astfel de testament a fost redactat în anul 1329 de către doamna Ecaterina, văduva magistrului Sexe. Testamentul apare între actele Capitlului din Oradea, chemat să confirme hotărârile testamentare ale sus-numitei doamne. În prezența trimisului acestui Capitlu, doamna Ecaterina „bolnavă la trup, dar sănătoasă la minte” își întocmește testamentul după cum urmează: „mai întâi a lăsat prin testament văduvei magistrului Nicolae ... douăzeci și patru de iugăre ..., șase boi, trei scroafe ..., întâia ei zestre și darurile de nuntă ... De asemenea ..., numita doamnă Ecaterina ... a mărturisit, prin viu grai și cu minte sănătoasă, că testamentul dintâi pe care îl făcuse nu trebuie să aibă nicio tărie, deoarece când l-au făcut, nu era în toată mintea ei, și după cum nu era sănătoasă la trup, tot astfel <nu era> nici la minte”¹⁰. De remarcat este accentul pus pe integritatea mintală, pe deplinătatea facultăților mintale ale semnatarei. Un act de factură similară este emis în 1339, tot la Oradea. Autoarea este soția comitelui Blasiu. Textul conferă și rațiunile pentru care testamentul a fost preferat moștenirilor tradiționale. Astfel, testamentul se deschide cu sublinierea următoarelor fapte: „pentru ca în curgerea vremurilor trecătoare vitrega uitare să nu șteargă din amintire faptele muritorilor, înțelepciunea prevăzătoare a oamenilor a născocit ca fiecare <din ele> să fie încredințată ocrotirii scrisului”¹¹. Bolnavă fiind, dar „cu mintea sănătoasă”, Elisabeta își întocmește

testamentul după cum urmează: „mai întâi, las via mea, <ce mi-a fost> lăsată mie prin testament de soțul meu cel dintâi, numitului comite Blasiu, soțului meu, ...; de asemenea fraților <de la> sfântul Nicolae ..., câte două butoaie de vin, ... De asemenea o parte din pământul meu aflător în ulița sâni Iacob ... o las lui Peturmann, fratele meu... tot așa poruncesc ca în ziua înmormântării mele, să se dea de pomană haina mea de in ce o purtam în toate zilele și un butoi de vin, ... De asemenea, las mantia mea de Aros, căptușită cu țesătură roșie, unei fete numită Chata, care este fiica soției pietrarului Arnold ..., și de asemenea, o haină a mea... o las fetei mai mari a lui Iacob...”¹² Un testament foarte detaliat, așadar, care vădește preocuparea autoarei de a reglementa cât mai bine situația averii sale. Dar în același timp, aflată pe patul de moarte Elisabeta încearcă, prin actele de caritate să înduplece, poate, divinitatea: „călăuzită de un gând sănătos, și arzând de dorința mântuirii sufletului meu, întocmesc și am întocmit următorul testament...”¹³ Aceleași rațiuni o vor îndemna și pe văduva răposatului Ștefan, nobil de Gioagiul de Sus, să ceară Capitlului bisericii Transilvaniei trimiterea unui reprezentant care să ateste dorințele testamentare ale acesteia. Și în acest caz sus-numita doamnă „bolnavă la trup, dar sănătoasă la minte” își expune ultimele dorințe cu „gândul la mântuirea sa și la mântuirea <sufletului> său”¹⁴.

Aceleași preocupări le regăsim și la femeile din Țara Românească și Moldova. Discursul nu se modifică nici chiar un secol/două mai târziu. Astfel la fel ca și în cazul Transilvaniei, testamentele existente în spațiul românesc extra carpatic, atestă preocuparea semnatarilor de a reglementa situația averilor deținute dar și aceea de a-și asigura „mântuirea sufletului”.

La 1557 (ianuarie-august 13) dintr-un act de întărire emis de către Pătrașcu cel Bun jupaniței Maria și fiicei sale aflăm dorințele testamentare ale Neacșei care strângând „oameni buni” a lăsat după moartea ei „toate averile maicii sale jupanița Maria și surorii sale Dobra”¹⁵, excluzând astfel toate celelalte rude ale sale de la moștenire.

Mult mai detaliate și deci mai relevante pentru demersul de elaborare a unei imagini a femeilor din societatea românească par a fi testamentele elaborate în secolul al XVII-lea. Unul dintre cele mai semnificative este cel al Teodorei, mama lui Mihai Viteazul. Ultimele dorințe ale acesteia sunt înscrise într-o scrisoare cu valoare de testament datând din anul 1602 când Teodora – cu numele de călugăriță Teofana – se retrăsese deja din lume la Mănăstirea Cozia. Cuprinsul testamentului este de o valoare extraordinară, exemplu al sensibilității feminine. Retragerea din lume, spre sfârșitul vieții reprezintă un indiciu pentru modul în care o femeie se pregătea pentru a părăsi această lume pe care Teofana o descria în propriile-i cuvinte ca fiind: „deșartă deșartelor și de toată deșartă și înșelătoare și furătoare, și am petrecut viața mea până ajunși ... și la neputința bătrânețelor mele”¹⁶. Ultimele sale gânduri se îndreaptă spre familia sa, spre fiul mort și spre familia acestuia greu încercată de vitregiile sorții. Teofana își orânduiește averile înscriind între moștenitori și așezământul monastic în care se retrăsese. Respectarea ultimelor sale dorințe este accentuată de înscrierea la sfârșitul textului a literelor de blestem: „cine se va ispiți den ruda mea sau alți străini să strice pomană de la sfânta mănăstire aceia să fie blăstămați de 318 oteți (= părinți) ce-au fost la Nicheia ... și când va fi frică întru noi de bogate

răutăți și mă vor părăsi înainte de preastavlenia (= răposarea) mea, să părăsească Dumnezeu pre ei și să fie în blăstăm, cum e zis mai sus”¹⁷. Așadar, nimic nu putea fi lăsat la voia întâmplării, intrarea în „împărăția lui Dumnezeu” era precedată de o pregătire temeinică : de la reglementarea averii și până la daniile către locașurile de cult etc.

Un act de factură similară va fi elaborat de către Păuna, fiica lui Zotu Țigara și a domniței Maria. Redactat la Veneția în 29 martie 1612, testamentul domniței vădește aceleași preocupări pentru a reglementa situația averilor deținute. Astfel autoarea își scrie testamentul cu propria-i mână „*scritto di mea propria mano il presente mio testamento*”. Ea notează, la fel ca și în celelalte testamente că în momentul redactării se afla în deplinătatea facultăților mentale și intelectuale: „*essendo sana della mente, corpo et inteletto*”.

Și domnița Elena Cantacuzino își va exprima ultimele dorințe sub formă testamentară. Nicolae Iorga analizează aceste testamente ale fiicei lui Radu-Vodă Șerban, afirmând că actul domniței reprezintă una dintre cele mai interesante și duioase contribuții la cunoașterea psihologiei femeiești la noi în veacul al XVII-lea¹⁸. La fel ca și în cazul mamei lui Mihai Viteazul și Elena Cantacuzino se pregătește pentru viața de apoi. Aflată la „vârsta bătrânețelor” ea decide să plece în pelerinaj la Ierusalim și ca atare dorește să pună în ordine problemele lumesti. Astfel își cheamă fii cărora le face cunoscute ultimele-i dorințe. Actul conține în primul rând „recomandații de viață morală și religioasă, de bună înțelegere între fiii chemați de venerata bătrână la casele ei de la țară din Mărginenii de Sus”¹⁹: „fii miei să vă îmbrăcați cu frica lui Dumnezeu ... și lui să vă închinați și să iubiți unul pe altul, lăcuind într-o dragoste frățescă, după cum stă zis că, unde vor fi frați adunați în numele meu, acolo sânt și eu prin mijlocul lor ... să lăcuți împreună ca și cum ați fi într-un suflet, să nu se despartă unul de altul nici cât”²⁰. Dintre fii Elenei, Constantin este însărcinat cu administrarea averilor: „a fi în locul meu ispravnic”, evidentă fiind aceeași preocupare pentru a reglementa cât mai detaliat situația posesiunilor dar și pentru a evita izbucnirea certurilor între moștenitori. E interesantă și justificarea pentru care Elena Cantacuzino organizează în acest mod averile căci întrebată fiind ce face cu averea, pe care ar voi poate să o împartă între copii, ea a refuzat cu indignare acest lucru „căci nu e drept să fiu trădătoarea averilor din străbuni și să rățesc căutându-mi pânea pe la copii și astfel să cerc ușile străine, cum alții au stat la ale mele”²¹.

Acestea sunt doar câteva dintre testamentele redactate de către femeile din cele trei Țări Românești. Analiza lor succintă a reliefat așadar faptul că, indiferent de locație, preocupările feminine sunt aceleași: soarta averii, mântuirea sufletului, pregătirea pentru a părăsi această lume. Ce au ele în comun? Toate sunt indicii ale sensibilității feminine care ni se reliefează într-o lume dominată de bărbați. De asemenea se poate observa și faptul că toate aceste acte au fost emise de către persoane aparținând claselor superioare ale societății, singurele care aveau acces direct și permanent la instanțele adevărate și singurele care își permiteau acest tip de acte, fapt observat de către Kinga Tudos și pentru Transilvania secolelor XVI-XVII unde redactarea testamentelor era o practică răspândită în mediile ardelenesti mai înstărite dar nu era un drept exclusiv²².

II. Testamente redactate de către bărbați

Dar, în condițiile în care numărul testamentelor întocmite de către femei este inferior celui al actelor similare emise de către bărbați, este deci indispensabilă analiza acestora din urmă. Cercetarea lor este aceea care poate să ofere informații esențiale vizavi de atitudinea pe care ei au avut-o față de femeile din familie, față de soțiile și fiicele lor, precum și informații reprezentative pentru condițiile în care femeile puteau participa la moștenire. Există clar similitudini între testamentele întocmite de către femei și cele emise de către bărbați. Este evidentă aceeași preocupare pentru păstrarea averii în familia proprie. În legătură cu această preocupare stau și condițiile pe care bărbații le impuneau uneori soțiilor lor: femeia, în unele cazuri trebuia controlată chiar și după moarte. Moșteniri condiționate deci, bărbații încercând să se asigure că averea nu va fi înstrăinată de către consoartele lor. Un astfel de exemplu este cel din 1545 când pârcălabul Badea înscrie ultimele dorințe după cum urmează: „... ca după moartea lui, dacă se va mărita jupanița Caplea, iar ei să-i fie din averile lui ... satul Elhovețul și trei sălașe de țigani. Iar dacă va șede jupanița Caplea cu cinste, iar el i-a dăruit toate averile lui”²³. Aceasta pare a fi cea mai frecvent întâlnită condiționare. Se pare deci că grija pentru proprietăți i-a determinat pe mulți să încerce să controleze femeile și să le condiționeze participarea la moștenire. Aceeași situație apare și într-un act din 1573, când postelnicul Dragomir condiționează și el moștenirea soției: „au lăsat și au orânduit ... de nu va lua jupâneasa Maria altu bărbat până la moartea ei, să fie al ei și să stăpânească din bucatele juzi Dragomir ... partea lui toată den satul Boldeștii”²⁴.

Testamentele ne spun și ele multe despre femei, despre modul în care soții și-au respectat consoartele. Deși este destul de dificil să distingi printre formulele foarte distante ale actelor de cancelarie care au fost sentimentele autorilor, există și excepții. Un astfel de caz este acela al testamentului lui Bekes Gaspar. Nobilul transilvănean își scrie ultimele dorințe cu câteva zile înainte să moară. În centru testamentului său stă responsabilitatea, grija și atașamentul față de familie²⁵. La fel ca și în cazul testamentelor elaborate de boierii români și pentru Bekes Gaspar lucrul cel mai important era să indice modul de împărțire și transmitere a bunurilor. Aceleași tipare – de redactare și de conținut – se regăsesc și în testamentul întocmit de către Ștefan Josica cu câteva ore înainte de a înfrunta pedeapsa capitală la 1 septembrie 1598. Situația fără ieșire în care se găsea cancelarul l-a determinat să își exprime sentimentele față de familie: „iar pe tine Varvara Fuzi, iubita mea nevastă legiuită, <te rog> dacă ți-am greșit cu ceva, iartă-mă, te încredințez împreună cu cei doi copii ai mei în viață ocrotirii viului Dumnezeu, te rog nu-ți uita de numele meu și de dragostea mea față de tine”²⁶. Dramatismul momentului accentuează sensibilitatea autorului care continuă: „scumpă și iubită Varvara, mi-am legat inelele în această scrisoare de testament și așa le-am trimis; și te rog, nu uita de iubirea mea cea mare față de tine și de numele meu”²⁷.

Dar testamentele au reprezentat nu numai un mijloc de a reglementa situația averilor deținute ci și un mijloc de a-i pedepsi pe cei care au nesocotit dorințele testatorului. În această categorie poate fi încadrat testamentul domnitorului Petru

Șchiopul din 10 Mai 1594. Cu doi ani mai devreme, în 1592, la Tulme, bolnav fiind fostul domnitor i-a chemat la dânsul pe fiica, ginerele și nepotul după soră, Gheorghe cerându-le să aibă grijă de fiul său și dându-le, după moartea sa, toată averea deținută. Moștenitorii nu respectă însă dorințele acestuia. Ca atare, dezamăgit de comportamentul acestora Petru Șchiopul îi dezmoștenește în favoarea fiului său: „să nu se dea crezare ... nici fiicei mele cât privește scrisorile lor, deoarece m-au trădat și nu s-au ținut de cuvânt, când eram la strâmtoare, precum nu trebuiau să lase și să părăsească pe tatăl lor la vreme de nevoie”²⁸. Per ansamblu însă, majoritatea testamentelor sunt acte prin intermediul cărora sunt răsplătiți membri fideli ai familiei, prin care testatorul își manifestă/exteriorizează dragostea față de familie – soție, copii, nepoți etc.

CONCLUZII

Testamentele reprezintă deci o altă dimensiune a istoriei femeii. Indiferent deci de locul emiterii conținutul testamentelor este în linii mari același. În primul plan se află preocuparea pentru a reglementa situația averilor. Astfel aceste acte sunt un indiciu pentru condițiile în care femeile puteau participa la moștenire și respectiv condițiile în care ele puteau lăsa moșteniri. Totodată grija pentru soarta averilor marchează preocuparea testatorilor pentru soarta familiei. În plus valoarea lor pentru istoria femeilor este cu atât mai mare cu cât ele ne permit aprofundarea raporturilor existente între membri unei familii. Atât femei cât și bărbați aflați în fața examenului conștiinței renunță la formalism și își îndreaptă gândurile spre ceilalți membri ai familiei: este unul dintre puținele momente în care e timp pentru sentimente.

NOTE:

¹ Theodor Fontane, *Fără întoarcere*, 1891, apud Gisela Bock, *Femeia în istoria Europei. Din Evul mediu până în zilele noastre*, Iași, Polirom, 2002, p. 7.

² Georges Duby, *Evul mediu masculin*, Ed. Meridiane, București, 1992, p. 5.

³ Maria Gimbutas, *Civilizație și cultură. Vestigii preistorice în sud-estul european*, Ed. Meridiane, București, 1989, p. 76

⁴ *Eadem*, p. 118, vezi în acest sens și Andrei Oișteanu, *Mythos și Logos. Studii și eseuri de antropologie culturală*, Ed. Nemira, 1998, p. 8.

⁵ *Cartea Românească de Învățătură 1646*, Ed. RPR, București, 1961, p. 144, Glava 41.

⁶ Dumitru V. Firoiu, *Istoria statului și dreptului românesc*, (manual universitar), Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 1998, vol. II, p. 192. și Șt. Pascu, V. Hanga, *Crestomație pentru studiul istoriei statului și dreptului RPR*, vol. II, p. 651.

⁷ D. V. Firoiu, *Op. Cit.*, p. 193.

⁸ Șt. Pascu, V. Hanga, *Op. Cit.*, p. 652.

⁹ *Ibidem*, p. 653.

¹⁰ *DIR*. Veac XIV. C. Transilvania, vol. II, Ed. Academiei RPR, 1953, Doc. Nr. 561, p. 300.

¹¹ *Ibidem*, vol. III, 1954, Doc. Nr. 417, p. 490.

¹² *Ibidem*, și p. 491.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*, doc. Nr. 463, pp.525-526.

¹⁵ *Documente privind istoria României*. B. veac XVI, vol. III, p. 52.

¹⁶ N. Iorga, *Scrisori de femei*, Ed. Datina Românească, Vălenii de Munte, 1932, p. 13-15.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ N. Iorga, *Testamentele Domniței Elina Cantacuziono*, Analele Acad Române, sinne anno, p. 3-5. documentul a fost tipărit pentru întâia oară de A.D.Xenopol în adaosul la vol. IV din *Istoria românilor din Dacia Traiană*.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ N. Iorga, *Scrisori de femei*, Ed. Datina Românească, Vălenii de Munte, 1932, p. 22-23.

²¹ *Ibidem*, p.5.

²² Kinga Tudos, *Testamentul lui Bekes Gaspar. Grodno, 1 Noiembrie 1579*, în *Studii și Materiale de Istorie Medie*, vol. XXIV, 2006, p. 181-187.

²³ *DRH. B. Țara Românească*, vol. IV, Doc. Nr. 183, p. 226.

²⁴ *Ibidem*, vol. VII, Doc. Nr. 145, p. 192.

²⁵ Kinga Tudos, *Op. Cit.*, p. 181-187.

²⁶ Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării-Românești*, vol. V, Cartea Românească, București, 1932, Doc. Nr. 114, pp. 184-186.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ Șt. Pascu, *Op. Cit.*, p. 675. Documentul se regăsește la Hurmuzaki-Iorga, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. IX, p. 437-438.